Kayseri'nin Gesi Beldesi, Bağpınar (Ispıdın) Köyündeki Kaya Kilisesi

The Rock-Cut Church in Bağpınar (Ispıdın), Gesi Township of Kayseri

Nilay ÇORAĞAN*

Abstact

Although the Gesi region of Kayseri is seen as an isolated area in Cappadocia today, it contains small-scale important settlements with a limited number of religious and civil, modest rock-cut structures, and important commercial and military routes. Gesi, called Bağyurdu today, is located 19 km northeast of Kayseri and has 11 villages. The earliest settlement in the region dates from the end of the 9th century and the beginning of the 10th century.

The church we have identified as "No. 20" in the village of Ispıdın, which is 3 km away from Bağpınar, is located on the southern slope of the valley, west of the village of Ispıdın. The church is unique in the region with its architectural features and wall paintings and is important in that it contains an inscription from the beginning of the 11th century. The structure has a the cross-in-square plan and has two free supports. Although it differs from its counterparts in that it does not have corner rooms in the south, it is among the unique structures in the region that show the characteristics of a capital city Constantinopolis.

The church is the building with the most intensive painting programme in the region. The paintings are generally distributed on the walls, vaults and dome surfaces. There are ten scenes of Biblical origin in the church. Six of the scenes are from Jesus' childhood, two from his adulthood, four from his later years. Three scenes are of Apocryphal origin and belong to the life of Mary. These are Offerings of Anna and Ioakim (?), Annunciation to Anna, Death of Mary (Koimesis). The other scenes are The Annunciation to Mary, Mary's Visitation, Journey to Bethlehem, Nativity and First Bath of Jesus, the Appearance of the Angel to the Three Shepherds and the Arrival of the Three Magi Kings, Baptism, Raising of Lazarus, Crucifixion, Descent from Cross, Descent into Hell (Anastasis), and Ascension are scenes. In addition, there are many single figures including saints, bishops, and martyrs, along with symbolic depictions of the Virgin Mary Eleousa and Anna with Virgin. The scenes on the vaults of the cross arms of the building are arranged chronologically clockwise from north to west. The vault of the north cross arm, which contains the

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, nkarakaya@erciyes.edu.tr, ORCID 0000-0002-3412-4250

entrance to the church, contains scenes from the life of Mary. Scenes from the beginning of Jesus' life are on the vault of the east cross arm. His childhood and suffering periods are on the south and west cross arms.
The number of scenes in the church is consistent with the number of scenes in similarly planned structures in Cappadocia, despite the absence of the corner rooms in the south and the fact that some scenes have not survived to the present day. A chronological, narrative program was partially attempted to be implemented in the arrangement of the scenes. In the naos, a clockwise arrangement was aimed for between the scenes in the vaults of the cross arms, and the scenes from Jesus' childhood were gathered in the vaults of the north, east and south cross arms. In the painting program, thematic integrity was achieved between the scenes from Jesus' childhood and the period he suffered on the walls, and a symbolic relationship was established between the scenes from the beginning and end of Jesus' life. The linear, two-dimensional style and iconographic features of the church's wall paintings are parallel to the 11th century wall paintings in the Cappadocia region. This burial chapel was illustrated in 1026-1027 by the founders mentioned in the inscription.

Kayseri'nin Gesi bölgesi, Kapadokya'da bugün izole edilmiş bir alan olarak görülse de sınırlı sayıda dini ve sivil, mütevazi yapılarıyla, önemli ticari ve askeri yolların geçtiği, küçük ölçekte önemli yerleşimler içermektedir. Ağırnas, Ispıdın, Değirmendere, Boğazdız ve Belasi Vadilerinden oluşan bölge, özellikle zirai yapıların yoğunluğu ile dikkati çekmekle birlikte, büyük tören salonları ve anıtsal cepheler içeren seçkin sınıfa ait toprak sahibi aristograt ailelerin meskenleri ya da manastırlara sahip değildir. Bugün Bağyurdu olarak adlandırılan Gesi, Kayseri'nin 19 km. kuzeydoğusunda yer almakla birlikte 11 köye sahiptir. Bölge, Erciyes dağının 15 km. kuzeydoğusundaki Ispile köyü yakınında, üzerinden İpek yolunun geçtiği bilinen bölgeden başlayarak Uzun Yaylaya kadar uzanan dağ sırasının batısındaki vadileri içerir[1]. Bölgeden ilk olarak Lebides ile 1908 yılına ait seyahatnamesinde Rott söz etmektedir [2]. Ayrıca 1935 tarihli eserinde Honigman da yöreden kısaca bahseder[3].Hild, "Kapadokya'daki Bizans Yollarını" inceleyen kitabında; Erciyes dağının eteklerinden bugünkü Kayseri'nin güneyine kadar uzanan Bizans yollarının eskiden "Kase" olarak adlandırılan Gesi'ye kadar uzandığını belirtir[4]. Yerleşimin 9. Yüzyıl sonu, 10. Yüzyıl başlarında VI. Leon zamanında, Kapadokya Theması ile ilişkili "Kharsianon" adında küçük bir askeri sınır bölgesi olarak kullanıldığını söyler[5]. Ayrıca bölge, eski adı ile "Ariaratheia" olan Pınarbaşı piskoposlarının da ikamet yeri olmuş, fakat korunaklı olmadığı için piskoposlar burada kısa bir süre için ikamet etmiştir[6]. Bizans yolları Kayseri'den kuzeydoğuya yönelerek 6 km. sonra eski bir piskopos şehri olarak belirtilen, eski adı ile "Aragena" yani Ağırnas'a ulaşmaktadır. VI.Leon zamanına ait

[1] Cömert 2008, 10-11.
[2] Lebides 1899, 91; Rott 1908, 200.
[3] Honigman 1935, 51, A.9.
[4] Hild 1977, 100; Hild, Restle 1981, 202.
[5] Honigman 1935, 51, A.9; Constantine Porphyrogenitus 1967, 50,110; Hild 1977, 100; Hild, Restle 1981, 202.
[6] Hild, Restle 1981, 202.

askeri ve politik belgelere göre burada "Aregena Mandon" manastırı olduğu belirtilir. Dolayısıyla bölgede en erken 9. yüzyıl sonu, 10. yüzyıl başından itibaren yerleşim söz konusudur.

Bağpınar'a 3 km mesafede bulunan Ispıdın köyünde, 2015 yılında gerçekleştirdiğimiz araştırmada, kilise, konut, güvercinlik ve zirai yapılardan oluşan kaya yapıları incelenmiş, yörenin özellikle duvar resimli kiliselerin yoğunluğu açısından diğer yerleşimlerden ayrıcalığı tespit edilmiştir. Yerleşimdeki kaya yapıları genellikle vadinin doğusunda olmakla birlikte farklı işlevdeki yapılar birbirine yakın konumlanmıştır. Konumuz olan; "20.No." olarak tanımladığımız kilise ise Ispıdın köyünün batısında, vadinin güney yamacında, yol seviyesinden 15m.kadar yükseklikte yapılmıştır. Kilisenin duvar resimlerinden N. Thierry ve C. Jolivet-Lévy kısaca bahsetmektedir[7]. Kilise, duvar resimleriyle birlikte mimari özellikleri ile yörede ünik olup, kitabe içermesi bakımından önemlidir.

Kilise, Kapalı Yunan Hacı planlı olup, iki serbest desteklidir (Şekil 1). Yapıya kuzey yarısı tümüyle yıkık bir narteks ile girilmektedir. Narteksin merkezi mekânı küçük bir kubbe ile örtülüdür. Kilisenin naosunda, haç kollarının keşistiği merkezi bölüm köşe üçgenleri ile geçilen kubbe ile örtülüdür. Haç kolları ise beşik tonozlara sahiptir. Yapının güney haç kolu serbest

[7] Thierry 1988 yılına ait bir konferansında Ispıdın'daki 11. ve 13. yüzyıllara tarihlediği kilisenin resimlerinden ilk kez, çok kısa olarak bahseder (Thierry 1988, 327-328). Sahnelerden; Müjde, Ziyaret, Beytüllahim'e Yolculuk, İsa'nın Doğumu, Çobanların Tapınması ve Müneccim Kıralların Gelişi, Lazarus'un Dirilişi, Çarmıhta İsa, Çarmıhtan İndiriliş, Meryem'in Ölümü ile Anastasis, Göğe Yükseliş ve pandantiflerdeki serafim melekleri ile tonozlardaki peygamber büstlerinden söz eder. Kuzey haç kolunda Anna'ya Müjde, Anna ve Ioakim'in Adakları ile Melek ve Kuzgunlar tarafından beslenen İlyas Peygamber ile girişte Meryem'i emziren Anna ve Eleousa Meryem tasvirlerinin yer aldığı bildirir. Ayrıca apsisdeki Meryem ve melekler ile buradaki peygamberler (Davud ve Süleyman), piskoposlar ve çocuk İsa tasviri ile kuzeydeki girişte yer alan azizlerden; Antonius, Sabas, Eutymios, Efraim ve Arsenios'u belirtir. Bir gömü şapeli olarak değerlendirdiği bu yapının duvar resimlerinin 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar çeşitli aşamalarda dekore edildiğini vurgular. Jolivet-Lévy ise Kapadokya'daki kiliselerin apsislerindeki resim programını incelediği kitabında, kilisenin apsis yarım kubbesindeki Meryem ve başmelekler ile birlikte apsis duvarında tümüyle yok olmuş piskoposların varlığını vurgular. Ayrıca buradaki Aziz Euthymios ile Etienne ve Davud, Süleyman peygamberlerin tasvirlerinden bahseder (Jolivet-Lévy 1991, 241-242).

olup, kuzey haç kolunun doğu ve batısında köşe hücreleri bulunur. Kilisenin kuzeybatısında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, beşik tonoz ile örtülü köşe hücresi vardır. Hücrenin güneyindeki açıklıkla batı haç koluna geçilir. Kuzeydoğuda ise kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı köşe hücresi ile prothesis mevcuttur. Prothesis, kuzey-güney doğrultusunda beşik tonoz örtülüdür. Kuzey duvarında yarım yuvarlak bir niş vardır. Mekânın doğusunda ise yarım yuvarlak küçük bir apsis yer alır. Her iki mekânın güneyinde yer alan açıklıklarla bemaya geçilir. Yapının güneydoğu ve güneybatısında köşe hücreleri bulunmamaktadır. Batı haç kolunun batı duvarında yaklaşık eş boyutlarda iki dikdörtgen niş vardır. Bemayı oluşturan doğu haç kolunun güney duvarında da küçük dikdörtgen bir niş göze çarpar. Doğudaki apsis merkezi içerde olup, yarım yuvarlaktır. Apsisin kuzeyinde yaklaşık yarım yuvarlak bir niş bulunur. Kilisenin narteksinin doğu ve batısında iki mekân bulunur. Doğudaki mekân kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Mekânın doğu duvarındaki açıklık ile doğudaki yaklaşık yarısı yıkılmış olan kare bir mekâna geçilir. Batıdaki mekân ise doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup doğu duvarındaki açıklık ile nartekse bağlanır. Kapadokya bölgesinde Göreme Çarıklı ile Barbara Kiliseleri de Kapalı Yunan Hacı formunda serbest destekli yapılardan olup batıda köşe odaları içermezler[8]. Fakat Ispıdın'daki yapı, güneyde köşe odalarının olmaması açısından benzerlerinden ayrılır. Ayrıca kuzeybatıdaki prosthesis hücresi ile başkent özelliği gösteren ünik yapılar arasındadır.

Kilise, Gesi bölgesindeki en yoğun resim programı içeren yapıdır (Şekil 1). Resimler genellikle duvarlar, tonoz ve kubbe yüzeylerine dağılmıştır. Kilisede İncil kaynaklı on sahne bulunmaktadır. Sahnelerden altısı İsa'nın çocukluk, ikisi yetişkinlik, dördü çektikleri ve son dönemlerine aittir. Üç sahne ise Apokrif

[8] Göreme Çarıklı ve Barbara Kiliseleri için bkz., Ousterhout 2017, 131, plan 1.128-129.

kaynaklı olup, Meryem'in yaşamına aittir. Bunlar; Anna ve Ioakim'in Adakları (?), Anna'ya Müjde, Meryem'in Ölümü (Koimesis) dir. Diğer sahneler; Meryem'e Müjde, Meryem'in Elizabeth'i Ziyareti, Beytüllahim'e Yolculuk, İsa'nın Doğumu ve İlk Banyosu, Üç Çobana Meleğin Görünmesi ile Üç Müneccim Kralın Gelişi, Vaftiz, Lazarus'un Dirilişi, Çarmıhta İsa, Çarmıhtan İndiriliş, İsa'nın Cehenneme İnişi (Anastasis), İsa'nın Göğe Yükselişi sahneleridir. Ayrıca Eleousa Meryem ile Anna ve Meryem'den oluşan sembolik tasvirlerle birlikte aziz, azize, piskopos ve martirleri içeren tek figürler de yoğundur.

Yapının haç kolu tonozlarındaki sahneler arasında, kuzeyden batıya olmak üzere kronolojik olarak saat yönünde bir dizilim vardır. Kiliseye girişi içeren kuzey haç kolunun tonozunda Meryem'in yaşamı ile ilgili sahneler bulunur. İsa'nın yaşamının başlangıcına ait sahneler ise doğu haç kolunun tonozunda yer alır. Çocukluk ve çektikleri dönemleri ise güney ve batı haç kollarındadır. Kilisenin kuzey haç kolu tonozu batı yarısında Anna ve Ioakim'in Adakları (?), doğu yarısında ise Anna'ya Müjde sahneleri yer alır[9]. Doğu haç kolunun tonozunun kuzey bölümünde Meryem'e Müjde, güney bölümünde Meryem ve Elizabeth'in buluşması (Ziyaret) sahneleri resmedilmiştir. Güney haç kolu tonozunun doğu yarısında Beytüllahim'e Yolculuk, batı yarısında Üç Çobana Meleğin Görünmesi ve Müneccim Kralların Gelişi, tonoz alınlığında İsa'nın Doğumu ve İlk Banyosu, aynı haç kolunun doğu duvarında Çarmıhta İsa, batı duvarında Çarmıhtan İndiriliş, haç kolunun güney duvarında ise Meryem'in Ölümü (Koimesis) tasvir edilmiştir. Batı haç kolu tonozunun güney yarısında İsa'nın Vaftizi, kuzey yarısında ise Lazarus'un Dirilişi, haç kolunun güney duvarının doğu bölümünde İsa'nın Cehenneme İnişi (Anastasis) yer alır. Merkezi kubbede İsa'nın Göğe Yükselişi, apsiste Platitera Meryem ile baş

[9] Anna'ya Müjde sahnesinin yanındaki çok az bir bölümü günümüze gelebilen sahne fragmanı Thierry tarafından Tevrat konulu; "İlyas Peygamber'in Melek ve Kuzgunlar tarafından Beslenmesi" olarak tanımlanır (Thierry 1988, 327).

melekler görülür. Kilisedeki günümüze gelebilen aziz, azize, martir, piskopos figürlerinden oluşan tek figürler ise otuz adettir.

Yapının apsis yarım kubbesinde ortada muhtemelen ayakta, cepheden tasvir edilmiş Meryem vardır (Resim 1). Kızıl kahve mapharionlu Meryem iki elini orans biçiminde yana doğru açmıştır. Dizleri hizasından aşağısı tahrip olmuştur. Meryem'in iki yanında cepheden ayakta tasvir edilmiş, imparatorluk giysileri içinde iki baş melek bulunur. Melekler, Meryem'e yakın olan ellerinde küre, diğer ellerinde ise asa tutarlar. Sahnenin üst ve orta bölümünde madalyon içinde beyaz güvercin dikkati çeker. Apsis duvarının güneyindeki niş içinde büst şeklinde, kısa koyu renk saçlı bir aziz figürü çok az belirgindir. Nişin sağında, cepheden, ayakta tasvir edilmiş koyu renk kısa saç ve sakallı, beyaz tunikli beli hizasındaki sol elinde sarı bir nesne taşıyan bir doktor aziz ile solda çok az bir bölümü görülebilen kızıl kahve phelenionlu, sol elinde İncil taşıyan bir piskopos vardır. Apsis duvarının kuzeyinde de ayakta cepheden bir piskopos daha yer alır. Apsis zafer kemeri iç yüzeyinde kuzey ve güneyde karşılıklı, ayakta ve cepheden tasvir edilmiş iki tevrat peygamberi (Davud ve Süleyman) bulunur. Kırali giysiler içinde, taçlı olarak tasvir edilen peygamberlerden güneydeki (Davud) yaklaşık tümüyle ayaktadır. Güneyde yer alan beyaz saç ve sakallı peygamberin sol elinde, üzerinde sekiz satırlık yazıt bulunan açık bir rulo vardır. Peygamberin diğer eli göğüs hizasında olup, takdis eder biçimdedir. Kemer iç yüzeyinin orta bölümünde ise büst şeklinde beyaz uzun saçlı ve sakallı bir aziz (peygamber?) yer alır. Bemanın güney duvarındaki nişte yer alan Hodegetria Meryem tasvirinin büyük bölümü tahrip olmuştur. Nişin kemer iç yüzeyi yürek motifi oluşturan kızıl kahve stlize kıvrık dallarla süslenmiştir. Nişin üst bölümünde ise Pantokrator İsa'nın çok az bir bölümü mevcuttur. Bemanın güneyindeki kemerin üstünde büst şeklinde piskopos Eutymios tasvir edilmiştir. Yüzü tahrip olan koyu renk kısa saçlı figürün göğüs

hizasındaki sol elinde incil vardır. Aynı bölümde yer alan payenin yüzeyinde ise peygamber Daniel'in başı çok az belirgindir.

Doğu haç kolu tonozu ortada stilize kıvrık dallı, içinde büst şeklinde beyaz saç ve sakallı Tevrat peygamberi içeren madalyonlu bir şeritle ikiye bölünmüştür. Tonozun kuzey yarısında Meryem'e Müjde sahnesi vardır (Resim 2). Sahnenin sağında muhtemelen ayakta tasvir edilen Meryem meleğe yönelik olup sol elini meleğe doğru yakarır biçimde tutar. Sahnenin solundaki melek ise sağ eliyle takdis eder. Tonozun güney yarısında ise Meryem'in Elizabeth'i Ziyareti sahnesi yer alır. Sahnenin solunda Meryem ve Elizabeth sarılmış, yanakyanağa tasvir edilmiştir. Sağda ise bir başka kadın figürü üstteki perdeyi aralamaktadır.

Kuzey haç kolu tonozu ortada, stilize kıvrık dallı, içinde büst şeklinde iki madalyonu içeren şeritle iki bölüme ayrılır (Resim 3). Madalyonlarda bulunan Tevrat peygamberleri bugün tümüyle yok olmuştur. Tonozun batı yarısında ise Anna ve Ioakim'in Adakları (?) sahnesi yer alır (Şekil 2). Sahnenin sağında özenle tasvir edilmiş bir kilisenin yuvarlak kemerli kapısı önünde beyaz saç ve sakallı rahip iki elini yana doğru açmış, Anna ve Ioakim'i karşılar. Sahnenin solunda Anna ve Ioakim bulunur. Anna'nın sağ elinde bir nesne (kandil?) dikkati çeker. Tonozun doğu yarısında Anna'ya Müjde (?) sahnesi resmedilmiştir (Şekil 3). Anna oturur biçimde ona doğru uçarak gelen meleği yakarır biçimde karşılar. Bir hurma ağacı ile sınırlanan bu sahnenin sağında ise bir sahne fragmanı mevcuttur[10]. Burada hafif sağa dönük oturan erkek figürünün çok az bir bölümü görülebilmektedir. Haç kolunun batı duvarında, güneyde ayakta cepheden tasvir edilmiş iki martir vardır. Figürlerden güneydeki koyu renk kısa saçlı olup, göğüs hizasında haç taşır. Kuzeydeki kemerin yüzeyinde ise mandylion bulunur.

[10] Thierry 1988, 327; Araştırmacı burada melek ve kuzgunlar tarafından beslenen İlyas Peygamber'in resmedildiğini belirtir.

Kuzey haç kolunun doğu duvarında kemer yüzeyinde bir kitabe tespit edilmiştir. Bugün dört satırını görebildiğimiz kitabe tarih ve bani adı (?) bildirmesi açısından önemlidir (Resim 4). Burada büyük Yunanca harfler ile;

ΙΟΥ ΛΕΟΝΔΟΣ

ΔΙΑ ΣΙΝΔΡΟΜΗΣ

ΒΑΡΘΟΛΩΜΕΟΥ ΜΟΝΑΧΟΣ

(Ε)ΤΟΥ.ΦΛΕ

Leon'un Oğlu

Katılımıyla

Rahip Bartholomeos

6535(1026-1027) yazmaktadır[11].

Kuzey haç kolundan kuzeydoğu köşe odasına açılan kemerin iç yüzeyinde yaklaşık bel hizasında, cepheden tasvir edilmiş, koyu renk kısa saç ve sakallı iki doktor aziz vardır. Azizler göğüs hizasındaki sol ellerinde kutu taşırlar. Köşe odasının batı bölümünün tonozunda, kuzey ve güneyde bel hizasında tasvir edilmiş orans duruşunda dört aziz vardır. Kuzeydeki azizlerden batıdaki kısa beyaz saç ve sakallı Efraim, doğudaki uzun saç ve sakallı ise Sabas'tır. Tonozun güney yarısındaki martirlerden batıdaki beyaz saç ve uzun sakallı figürün başının solunda .CEΔHOC. harfleri okunmaktadır. Yüzü tahrip olan doğudaki martir, beyaz saçlı olup, göğüs hizasındaki sol elinde haç taşır. Bu bölümün kuzey duvarındaki uzun beyaz sakallı martirin çok az bir bölümü görülebilmektedir. Güney duvardaki bemaya açılan kemer iç yüzeyinde büst şeklinde cepheden karşılıklı tasvir edilmiş iki martir görülebilmektedir. Her iki figür orans duruşunda tasvir edilmiştir. Köşe odasının doğu ve batı

[11] Kitabeyi okuyan Prof. Dr. Tolga Uyar'a çok teşekkür ederim.

bölümlerinin tonozu arasındaki kemer yüzeyinde bel hizasında, cepheden tasvir edilmiş iki aziz yer alır. Kuzeydeki Aziz Blasios, kısa beyaz saç ve sakallı olup, göğüs hizasındaki sol elinde kitap taşır. Güneydeki beyaz saç ve sakallı aziz ise Polikarpos'tur. Köşe odasının doğu bölümünde, kuzey duvarda büst şeklinde bir piskopos tasviri vardır. Başı tahrip olan figür sağ eliyle takdis işareti yapmakta, sol elinde ise kızıl kahve bir kitap taşımaktadır. Tonozun güney bölümünde ise büst şeklinde tasvir edilmiş sol elinde kitap bulunan azizin solunda DNOC harfleri okunabilmektedir. Köşe odasının doğusundaki apsis kemer yüzeyinde beyaz fon üzerine kızıl kahve ve siyah hatlardan oluşan zigzag motifleri ile siyah hatlarla yapılmış yaşam ağacı motifi çok az belirgindir. Köşe odasının doğu bölümünün bemaya açılan kemer iç yüzeyinde doğuda, ayakta, cepheden tasvir edilmiş beyaz kısa saç ve sakallı bir piskopos bulunur. Kemer iç yüzeyinin batısındaki piskoposun ise başının bir bölümü mevcut olup sağda T H harfleri okunabilmektedir. Kemer yüzeyinin orta bölümüne sarı dalgalı fon üzerinde madalyon tasvir edilmiştir.

Batı haç kolu tonozunun güney yarısında İsa'nın Vaftizi sahnesi vardır (Resim *5*). Sahnenin ortasında yarı çıplak İsa, Erden nehri içinde ayakta, vücudu sağında yer alan Vaftizci Yahya'ya yöneliktir. Nehrin üstünde takdis eden tanrı eli ile İsa'ya doğru uçan beyaz güvercin yer alır. Sahnenin solunda yer alan Yahya sağ eli ile tanrı eline doğru uzatır, yakarır biçimde tuttuğu sol eliyle İsa'yı gösterir. Sahnenin sağında cepheden, ayakta tasvir edilmiş bir melek yer alır. Tonozun orta bölümündeki stilize kıvrık dallı sarı şeritteki iki madalyonda büst şeklinde Tevrat peygamberleri resmedilmiştir (Resim 6). Bunlardan beyaz uzun saç ve sakallı figür Yakup ile koyu renk kısa saç ve sakallı ise Yunus peygamberdir. Aynı tonozun kuzey yarısında Lazarus'un Dirilişi sahnesi vardır. Sahnenin ortasında ayakta, vücudu hafif sağa yönelik tasvir edilen İsa, sağ eliyle Lazarus'u takdis eder, sol elinde ise kapalı bir rulo tutar. O'nun arkasında

havari Petrus bulunur. Sarkofag içindeki Lazarus cepheden, kefenli ve gözleri açık tasvir edilmiştir. Altta sarkofağın kapağı ile İsa'ya secde eden Lazarus'un iki kız kardeşinden biri çok az görülebilmektedir. Aynı haç kolunun güney duvarında ise İsa'nın Cehenneme İnişi (Anastasis) sahnesinden sadece İsa figürü günümüze gelebilmiştir. Ayakta cepheden tasvir edilen kızıl kahve tunik ve pelerinli İsa'nın sağ elinde haç bulunur. Bugün yok olan sahnenin sağ yarısında ise muhtemelen Adem'in kolundan çekmektedir. İsa'nın ayakları altındaki Hades'in sadece bacakları mevcuttur. Haç kolunun kuzey duvarında, doğudaki hariç dizleri hizasına kadar cepheden tasvir edilmiş dört martir bulunur. Doğuda yüzü tahrip olmuş, büst şeklinde koyu renk kısa saç ve sakallı ve başlıklı Orestios yazıtlı martirin göğüs hizasındaki sol elinde haç yer alır. Onun sağında yer alan koyu renk saçlı ve sakallı martir Abibos'tur. Solda yer alan koyu renk saçlı martirin (Gurias?) yüzü tahrip olmuştur. Her iki martir göğüs hizasındaki sağ elleriyle beyaz bir haç tutar, bel hizasındaki sol elleri ise pelerini ile örtülüdür.

Kuzeybatıdaki köşe odasının tonozunun kuzey yarısında yaklaşık dizleri hizasına kadar cepheden tasvir edilmiş orans duruşunda üç azize vardır. Doğudaki azizin başının başının solunda ΦΠΟC harfleri okunabilmektedir. Tonozun güney yarısında da aynı şekilde tasvir edilmiş üç azize bulunur. Bunlardan doğudaki şifacı azizelerden Paraskevi ortadaki Azize Theodora'dır. Batıdaki azizenin başının solunda ΔOC harfleri okunabilmektedir. Köşe odasının batı haç koluna açılan kemer iç yüzeyinde de büst şeklinde, orans duruşunda karşılıklı olarak iki azize resmedilmiştir. Doğudaki azizenin başının solunda.BA. (Barbara?) harfleri mevcuttur.

Güney haç kolunun tonozu da diğerlerinde olduğu gibi ortada sitilize kıvrık dallı ve içinde büst şeklinde iki Tevrat peygamberinin bulunduğu şeritle iki bölüme ayrılır. Tonozun doğusunda Beytüllahim'e Yolculuk tasvir edilmiştir (Resim 7). Sahnede, ortada beyaz bir katırın üzerinde Meryem ile arkada

Yusuf görülür. Cepheden tasvir edilen Meryem yüzünü Yusufa dönmüş, sağ elini konuşur jesttte o'na doğru uzatmıştır. Sahnenin sağında ise seyis bulunur. Tonozun batı yarısında Üç Çobana Meleğin Görünmesi ile Müneccim Kralların Gelişi tasvir edilmiştir (Resim 8, Şekil 4). İkisi oturur biri ise ayakta resmedilen çobanların ortasında kuzular vardır. Sahnenin orta ve üst bölümündeki melek uçar vaziyette, çobanlara doğru yönelmiştir. Sağdaki atlı Müneccim krallar ise kısmen görülebilmektedir. En öndeki beyaz atlı kral sağ eli ile meleği gösterir. Tonoz alınlığında İsa'nın Doğumu yer alır (Resim 9, Şekil 5). Sahnenin sağındaki Meryem bir döşeğe uzanmıştır. Döşeğinin baş ucunda, üstte eşek ve inek figürleri ile birlikte kundakta İsa resmedilmiştir. Sahnenin orta bölümünde ise ebeler, kaideli büyük yuvarlak bir küvette İsa'nın ilk banyosunu gerçekleştirir. Sahnenin sol alt bölümünde ise Yusuf oturur biçimde, arkasını dönmüş, düşünceli tasvir edilmiş olup, sol elinde asa taşır. Haç kolunun doğu duvarındaki Çarmıhta İsa sahnesinde, ortada İsa yarı çıplak başı hafif sağ omzuna eğik biçimde çarmıhta resmedilmiştir (Şekil 6). Çarmıhın altında, solda yakarır biçimde verilen Meryem yaklaşık tümüyle yok olmuştur. Sağdaki genç Yahya ise ayakta, sağ eli yanağında, sol elinde kitap ile tasvir edilmiştir. Sahnenin orta bölümünde, altta tasvir edilen mızraklı asker ise günümüze gelememiştir. Üstte ise güneş ve ay sembolleri yer alır. Karşı duvarda bulunan Çarmıhtan İndiriş sahnesinde ise sağda, çarmıhın arkasına dayanan bir merdivene çıkmış Nikodemus, İsa'nın sol elindeki çivileri söker (Resim 10, Şekil 7). Sağda ise Meryem, İsa'nın çarmıhtan kurtulan sağ elini tutar. Çarmıhın altında yer alan ve İsa'nın bacaklarına destek olan beyaz saçlı Arimathea'lı Yusuf ise çok az belirgindir. Haç kolunun güney duvarındaki Meryem'in Ölümü (Koimesis) sahnesinde Meryem başı sahnenin sağında olmak üzere yataktadır. Etrafında altışardan oniki havari bulunur. Yatağın arkasında cepheden, ayakta tasvir edilen İsa çok az belirgindir. İki eliyle tuttuğu Meryem'in ruhunu

temsil eden bebeği (eidolon) gökyüzünden uçarak gelen iki meleğe doğru uzatır.

Kilisenin haç kollarının kesiştiği kubbede İsa'nın Göğe Çıkışı sahnesi resmedilmiştir. Kubbenin merkezinde iki melek tarafından taşınan büyük mandorla içinde Pantokrator İsa yer alır. Cepheden oturur biçimde resmedilen İsa, sağ eli ile takdis işareti yaparken sol elinde kitap taşır. Kubbe eteğinde gökyüzüne bakan havariler vardır. Havarilerin ortasında cepheden, ayakta tasvir edilen Meryem orans duruşundadır. İki yanında baş melekler belirgindir.

Kilisedeki sahne sayısı güneydeki köşe odalarının olmaması ve bazı sahnelerin de günümüze gelmemesine rağmen Kapadokya'daki benzer planlı yapıların sahne sayısı ile uyum sağlar. Ispıdın'daki kilise, sekiz bayram sahnesi ile aynı plan özelliklerine sahip Göreme Çarıklı ve Elmalı Kiliselerine benzer. Ispıdın'da bayram sahnelerinden; Mabede Takdim, Kudüs'e Giriş, Son Akşam Yemeği ve Pentikost program dışı bırakılmıştır. Göreme Çarıklı, Elmalı ve Karanlık Kiliselerinde Ispıdın'da olduğu gibi Mabede Takdim sahnesinin olmayışı dikkat çekicidir[12].

Haç kollarının tonozlarındaki sahne diziliminde saat yönünde kronolojik, hikâye edici bir anlatım uygulanmaya çalışılmıştır (Şekil 1). Doğu haç kolundan başlamak üzere güney ve batı haç kolları tonozlarını dolanan hikâye edici düzen vardır. Aynı kronolojik düzen kapalı Yunan haçı planlı kiliselerden; Göreme Kılıçlar, Hacı İsmail Dere kiliselerinde de vardır [13].

İsa'nın yaşam siklusu aslında kuzey haç kolu tonozunda Meryem'in yaşamından sahnelerle başladığını söylemek mümkündür. Kral David'in soyundan gelen Meryem'in babası Ioakim ve Levit soyundan gelen annesi Anna, İsa'nın ataları olarak kabul edilmekle birlikte, Apokrif kaynaklı her iki figür, İsa'nın

[12] Ötüken 1984, 153,156-157.
[13] Ötüken 1984, 148, 151.

soylu soyuna ve enkarnasyonuna vurgu yapar. Doğu haç kolu tonozunda Isa'nın gelişi müjdelenir. Müjde sahnesi, Güzelöz Haç, Ihlara Yılanlı ile Damsa Haç Kiliselerinde olduğu gibi doğu haç kolunda, tonozun kuzey yarısındadır[14]. İsa'nın çocukluk dönemine ait sahneler doğu, güney haç kollarının tonozlarında toplanmıştır. Aynı düzenleme yapıyı, Göreme Kılıçlar, El Nazar ile Güzelöz Haç, Soğanlıdere Belli (üst kilise) kiliselerinin resim programına yaklaştırır[15].

Güney haç kolu tonoz alınlığı ile tonozun batı yarısında İsa'nın doğumu, ilk banyosu ile Çobanlara Meleğin Görünmesi ve Müneccim Kralların Gelişi sahneleri bir bütün olarak verilmiştir. Ancak çobanlar ile Kralların Gelişinin Doğum sahnesinden ayrı olarak, farklı bir mimari birimde, bağımsız bir sahne olarak tasvir edilmiş olması dikkat çekicidir.

İsa'nın çektikleri dönemine ait sahnelerden; Çarmıhta İsa ile Çarmıhtan İndiriliş güney haç kolunun doğu ve batı duvarlarında karşılıklı olarak resmedilmiştir. Güney haç kolunda tonozdaki İsa'nın çocukluk dönemi ile duvarlarındaki çektikleri dönemine ait sahneler arasında konusal bütünlük sağlanmış, İsa'nın yaşamının başlangıcı ile sonuna ait sahneler arasında sembolik bir ilişki kurulmuştur. Aynı sembolik kurgu, batı haç kolundaki sahneler arasında da vardır. Apsisteki Meryem, doğu haç kolundaki Meryem'e Müjde ve Ziyaret sahneleri ile batı haç kolundaki Vaftiz, Lazarus'un Dirilişi ve Cehenneme İniş sahneleri ile karşılıklı olarak "yeniden doğuş" sembolize edilmiştir. Güney haç kolunda Doğum ile Çarmıh ve Çarmıhtan İndiriliş sahneleri de enkarnasyona vurgu yapar. Çarmıhtan İndiriliş sahnesine, benzer plan tipindeki yapıların resim programında rastlanılmadığı görülür. Göğe Çıkış sahnesi ise genellikle tüm haç planlı kiliselerde olduğu gibi ana kubbede yerini alır. Mer-

[14] Ötüken 1984, 149.
[15] Ötüken 1984, 148.

yem'in Ölümü (Koimesis) sahnesi ise güney haç kolu güney duvarındadır. Bu sahnenin geniş İsa siklusu içeren kapalı Yunan haçı kiliselerde yanlız Kılıçlar'da olduğu bildirilir[16].

Peygamber tasvirleri, İsa'nın yaşam siklusunun öncüsü ve başlangıcı olarak tonozları ikiye bölen şeritlerdeki madalyonlarda yer alır. Kuzeydoğu köşe mekânında görülen tekli figürler ise Ökaristi ayininde, Prothesis liturjisinde adı geçen azizlerdir. Ayrıca doktor azizlerin apsiste yer alması şifacı azizlerin bölgedeki önemini vurgular. Bölgede doktor azizlerin apsis gibi ayrıcalıklı ve önemli konumları onların şifacı olması ile açıklanabilir[17]. Doktor azizlerin resim programında apsise yakın konumda resmedilmeleri 12. yüzyıl sonuna kadar devam etmiş olmakla birlikte, Pontus, Girit ve Peleponnes gibi bazı bölgelerde apsis yakınında görülmeye devam ederler[18]. Özellikle Kosmas ve Damianos olmak üzere "anargyroi" azizler Kapadokya'da bu örnekte olduğu gibi apsis girişlerinde resmedilmiştir [19]. Mucizevi iyileştirmeleriyle tanınan azilerden Kosmas ve Damianos Kapadokya'da bema girişlerinde ayrıcalıklı konumlarıyla arabulucu ve koruyucu bir işlev üstlenirler[20]. Yapıda özellikle kuzeybatı köşe odasında ise şifacı azizelerin yoğunluğu dikkati çeker. Fourna'lı Dionysos imtiyazlı koruyucular ve arabulucular olarak kutsal kadınlardan bazılarını "anargyroi" olarak değerlendirir[21].Burda tasvir edilen Azize Paraskevi ve Barbara da bunlardan bazılarıdır. Gerstel'in belirttiği gibi;

"Köy kiliselerinde şifacı azizlerin bu kadar yoğun olması, kırsal bölgelerdeki inançlılar ve belli hastalıkları iyileştirici güçleriyle tanınan azizler arasında güçlü ve direct bağlantıyı gösterir. Hiç bir şey olmasa bile azizler köylülere umut mu veriyordu?" [22].

---

[16] Ötüken 1984,150.
[17] Jolivet-Lévy 1991, 345.
[18] Jolivet-Lévy 1991, 79, dn. 91.
[19] Jolivet-Lévy 1991, 79.
[20]Jolivet-Lévy 1991, 345.
[21]Kaynak için bkz., Durand 1845; Jolivet-Lévy 1991, 145, dn. 479.
[22] Gerstel 2015, 157.

Kilisedeki sahnelerin ikonografik özellikleri genellikle 11-12. yüzyıllara tarihlenir. Doğum ahnesinde 11. yüzyıla ait Soğanlı Karabaş ve Azize Barbara kiliselerinde olduğu gibi Meryem döşekte yarı oturur biçimde tasvir edilmiştir[23]. Ancak bu sahnede Meryem'in elleri bebek İsa'ya uzanmak yerine, gövdesinin ortasında birleşmiş haldedir. Kralların Gelişi ve Çobanlara Meleğin Görünmesi kompozisyonun bir parçası iken burada ayrı bir episod olarak verilmiştir. İsa'nın ilk banyosu ise 10. yüzyıl sonrası sahnenin vazgeçilmez parçası olur. Doğum sahnesine sonradan giren bir episod olan Çobanlara Meleğin Görünmesi ya da Müjde Vermesi sahnesinde çobanların sayısı belli değildir.

Çarmıh sahnesi, anıtsal resim sanatındaki ikonografik süreçte, İsa'nın kavis yapan çıplak bedeni, gözleri kapalı bükük boynu ve kan ve su akan böğründeki yara ile çektiği çile yansıtılmakla beraber İsa'nın ilahi ve insani doğasını birarada gösteren bir bakış açısını sergiler[24]. Çarmıhın yanındaki Meryem ve Genç Yahya ise kederin ifadesi olarak dönemin tipik jest ve mimikleri ile yas tutarlar[25].Dönem özelliği olduğu halde sahneye diğer Meryemler ile Kenturion figürlerinin dâhil edilmemiş olması ise ilginçtir.10. yüzyıldan itibaren tasvir edilmekle birlikte geç dönemde yoğunlaşan Çarmıhtan İndiriliş sahnesinde ise Meryem ile birlikte sahnede Arimathea'lı Yusuf ve Nikodemus bulunur. Burada olduğu gibi sahneye ait örneklerde İsa'nın yana düşen bedeni sadece Arimathea'lı Yusuf değil Meryem ile desteklenir[26]. Ayrıca sahnenin 11.-13. yüzyıla ait örneklerinde çarmıha dayandırılmış bir merdiven bulunur[27]. Genellikle merdivene çıkan Nikodemus isa'nın sol elindeki çivileri söker,

[23] Restle 1967, III, Pl.438 (Barbara), Pl.459 (Karabaş).

[24] Çarmıhta İsa için bkz., Corrigan 1992,81-90; Corrigan 1995,48.

[25] Maguire 1977,169.

[26] Jolivet-Lévy 2002, 225.

[27] Nagatsuka 1979, XIV-XVIII; Araştırmacı sahnenin Ispıdın'da resmedilen benzer ikonografik özellikleri içeren örneklerini Tip V-B olarak gruplamıştır.

İsa'nın boşta kalan sol elini ise Meryem tutar. Altta İsa'nın vücuduna destek olan Arimathea'lı Yusuf vardır. Bazı sahnelerde çarmıhın altında İncilci Yahya da resmedilmiştir. Fakat Ispıdın daki sahnede bu figure rastlanmaz. Melisande Psalter (1131-1143) indeki minyatür, Ispıdın'daki sahneye en yakın benzer örnektir[28].

Kuzey haç kolu tonozundaki Meryem'in yaşamına ait sahnelerden; Anna ve Ioakim'in tapınağa adak sunması sahnesinde, rahip tapınağın kapısında iki elini yana açmış Anna ve Ioakim'in adaklarını red ederken resmedilmiştir[29]. Yörede sıkça tasvir edilmeyen bu tema, Kızılçukur Anna ve Ioakim Kilisesinde bulunmakla birlikte sahnede Anna figürü yer almaz[30]. 11. Yüzyılın başlarına ait Zarzma gümüş ikonu ile 12. yüzyıla tarihlenen Straja Ladoga kilisesindeki sahnelerin ikonografik açıdan en gelişmiş örnekler olduğu söylenir[31]. Bu sahnelerde Ispıdın da olduğu gibi tapınağın kapısı önünde bulunan rahip ile ellerinde kandiller bulunan Anna ve Ioakim figürleri vardır [32]. Ispıdın da Anna'nın elinde kandil(?) olduğu halde Ioakim'in göğüs hizasındaki elleri tahrip olmuş, ne taşıdığı görülmemektedir. Ayrıca bu sahnede rahip, iki elini yana doğru açmış Anna ve Ioakim'i red etmek yerine kabul eder gibi resmedilmiştir. Chora Manastırı Kilisesindeki sahnede ise rahibin elleri adakları red eder jesttedir [33]. Lafontaine-Dosogne, reddedilen adaklar temasında daha "anlamlı" bir sahne yaratma arzusundan dolayı

[28] Nagatsuka 1979, V-B 401.

[29] Meryem siklusu için bkz., Tsigaridas 2000.

[30] Lafontaine-Dosogne 1975, 167, dn. 28; Araştırmacı sahnede Anna'nın tasvir edilmiş olmamasının kesin olmadığını, çünkü sahnenin resmedildiği alanın bu figürü kapsayacak yeterli yere sahip olduğunu vurgular. Jolivet-Lévy 2002, 305' de sahneyi tasvir ederken sadece Ioakim den bahseder.

[31] Lafontaine-Dosogne 1975, 167.

[32] İkona için bkz., Chubinashvili 1957, pl.38; Straja Ladoga kilisesi için bkz., Lazarev 1960, 6-8.

[33] Kılıçkaya 2018, 92.

kocasıyla birlikte Anna'nın da tasvir edilmiş olabileceğini vurgular[34].Ispıdın'daki sahne yörede sıkça resmedilmemesine karşın Anna'nın da yer alması bakımından ünik bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Meryem'in Ölümü sahnesinde ise ikonografik öğelerin; döşekte yatan Meryem, Meryem'in ruhunu teslim almak üzere göklerden gelen İsa, İsa'nın ellerinde tuttuğu Meryem'in ruhunu temsil eden bebek (eidolon), Meryem'in ruhunu cennete götürmek üzere gelen melekler, döşeğin etrafında havariler, kilise babaları, theologlar, yas tutan kadınlar, Meryem'in bedenine zarar vermek üzere döşeğe uzanan Yahudi ile o'nun ellerini kesen melekten oluştuğu bilinir[35]. Ispıdın'daki sahnede daha sade bir kompozisyon kurgulanmıştır.

Kilisenin duvar resimlerinin çizgisel, iki boyutlu üslubu, Kapadokya'daki 11. yüzyıl duvar resimlerinin üslup özelliklerini göstermektedir. İnce uzun figürlerde küçük başlar, oval yüzler vardır. Yüzlerde badem biçimi gözler, ince uzun burun ve yay biçimli kaşlar çizgiseldir. Saç ve sakallarda hacim birbirine parallel hatlarla oluşturulmuştur. Giysilerde ana rengin üzerine zıt renklerdeki hatlarla hareketi belirleyen kıvrımlar yapılmıştır. Ayrıca hareket verilirken figürlerin anatomisinde deformasyon oluşmuştur. İfade ise genellikle jestlerle sağlanmıştır. Göreme'de 11. yüzyıl başına tarihlenen Kılıçlar Kuşluk Kilisesi, Ispıdın'daki örneğimize en yakın üslup özellikleri gösteren resimler içermektedir. Resimlerin ikonografik ve üslupsal özellikleri, kilisenin kuzey haç kolundaki kitabede geçen 1026-27 yılları ile uyum sağlar. Kitabede "Leon'un oğlu katılımyla Rahip Bartholemeos" ifadesiyle bani isimlerini vermektedir. Dolayısıyla yapı, adı geçen baniler tarafından 11. yüzyılın başında resimlen-

[34] Lafontaine-Dosogne 1975, 168; Sahnede Anna'nın resmedilmesi, metinlerde yazılanın aksine Ioakim'e yapılan hareketi kendisine yapılmış bir hareket gibi dile getirilmesi ya da Meryem'in Tapınakta Takdimi temasından gelen biçimsel bir etkiyle açıklanır.
[35] Barut 2012, 71.

miştir. Zamanla yok olmaya başlayan Ispıdın'daki bu gömü şapeli, Gesi yöresinde yoğun resim içeren, kitabeli tek kilise olması açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

Barut, F. 2012. "Bizans Sanatında Koimesis (Meryem'in Uykusu) Tasvirlerinin Kökeni ve İkonografisi." *Sanat Tarihi Dergisi* XXI.2:67-72.

Chubinashvili, G. N. 1957. Georgian Repoussé Work, 8th to 18th Centuries. Tbilisi.

Constantine Porphyrogenitus 1967. *De administranto Imperio* (CFHB 1), Ed. G. Moravosık, R. J. H. Jenkins. Washington D. C.

Corrigan, K. 1992. Visual Polemics in the ninth-century Byzantine Psalters. Cambridge.

Corrigan, K. 1995. "Text and Image on an Icon." *The sacred Image East and West,* Ed. L. Brubaker, 45-62. Illinois.

Cömert, H. 2008. *Koramaz Vadisi*, Kayseri.

Durand, P. 1845. Manuel D'Iconographie Chrétienne: Grecque et Latine. Paris.

Gerstel, S. E. J. 2015. Rural Lives and Landscapes in Late Byzantium: Art, Archeology and Ethnography. Cambridge University Press.

Hild, F. 1977. Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien, Band 2. Wien.

Hild, F., Restle, M. 1981. Tabula Imperii Byzantini, Kappadokien (Kappadokia: Charsianon, Sebastia und Lykandos), Band 2. Wien.

Honigman, E. 1935. Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabiscsyrhen, syrischen und armenischen Quellen (Corp.Brux.Hist.Byz.III). Bruxelles.

Jolivet-Lévy, C. 1991. Les Eglises Byzantines de Cappadoce: le programme iconographieque de l'abside et de ses abords. Paris.

Jolivet-Lévy, C. 2002. La Cappadoce Médiévale, images et apiritualité. Paris.

Kılıçkaya, A. 2018. *Ayasofya ve Kariye*. İstanbul.

Lafontaine-Dosogne, J. 1975. "Iconography of the Cycle of the Life of the Virgin." *The Kariye Djami, Studies in the Art of the Kariye Djami and Its Intellectual Background*, Ed. P. A. Underwood, 161-194. Princeton.

Lazarev, V. 1960. *Freski Straroj Ladogi*. Moscow.

Lebides, A. M. 1899. Αι εν μονολιτηοισ μοναι τεσ Καππαδοκιασ και Λψκαονιασ. Konstantinopolis.

Maguire, H. 1977. "The Depiction of Sorrow in the Middle Byzantine Art." *Dumbarton Oaks Papers* 31:125-173.

Nagatsuka, Y. 1979. Descente de Croix son développement iconographique des origines jusqu'a la fin du XIV e siécle. Tokyo.

Ousterhout, R. G. 2017. *Visualizing Community.Art, Material Culture, and Settlement in Byzantine Cappadocia*, Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Ötüken, S.Y. 1984. "Kapadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Kiliselerde Resim Programı." *Sanat Tarihi Dergisi* 3.3:143-167.

Restle, M. 1967. *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*, I-III. Recklinghausen.

Rott, H. 1908. Kleinasıatısche Denkmaler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien. Leipzig.

Thierry, N. 1988. "Etdes iconographique des programmes de peintre Theodore en Svanetie." *Ecole pratique des Hautes études, Sections des scienes religieuses Annuaire* 96:326-329.

Tsigaridas, E. 2000. "The Mother of God in Wall Paintings." *Mother of God: Representations of the Virgin in Byzantine Art*, Ed. M. Vassilaki, 125-137. Benaki Museum.

Resim 1. Apsis yarım kubbesi, Meryem ve baş melekler.

Resim 2. Doğu haç kolu tonozu kuzey yarısı, Meryem'e Müjde sahnesi.

Resim 3. Kuzey haç kolu tonozu.

Resim 4. Kuzey haç kolu doğu duvarındaki kitabe.

Resim 5. Batı haç kolu tonozu güney yarısı, Vaftiz sahnesi.

Resim 6. Batı haç kolu tonozundaki peygamberler.

Resim 7. Güney haç kolu tonozu doğu yarısı, Beytüllahim'e Yolculuk sahnesi.

Resim 8. Güney haç kolu tonozu batı yarısı, Üç Çobana Meleğin Görünmesi ve Müneccim Kralların Gelişi sahneleri.

Resim 9. Güney haç kolu, tonoz alınlığı, İsa'nın Doğumu sahnesi.

Resim 10. Güney haç kolu batı duvarı, Çarmıhtan İndiriliş sahnesi.

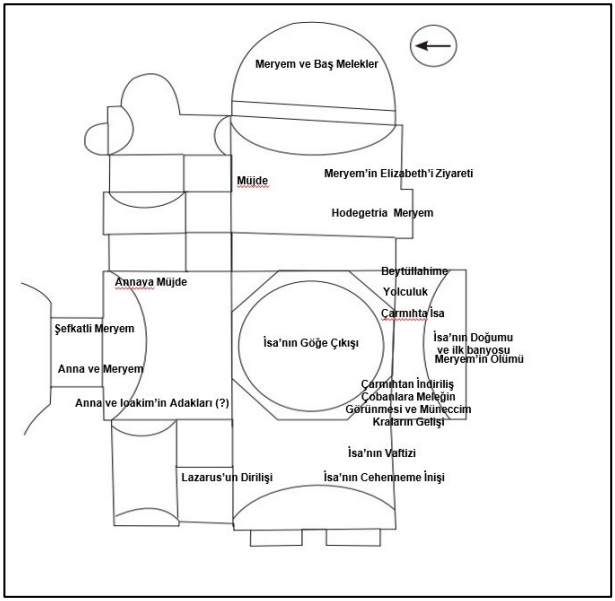

Şekil 1. Kilisedeki sahnelerin programı.

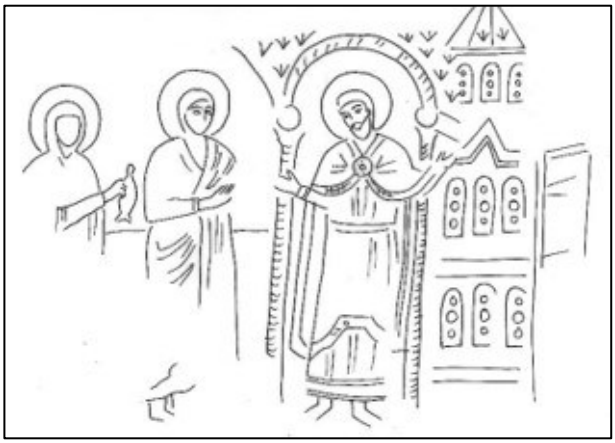

Şekil 2. Anna ve Ioakim'in Adakları.

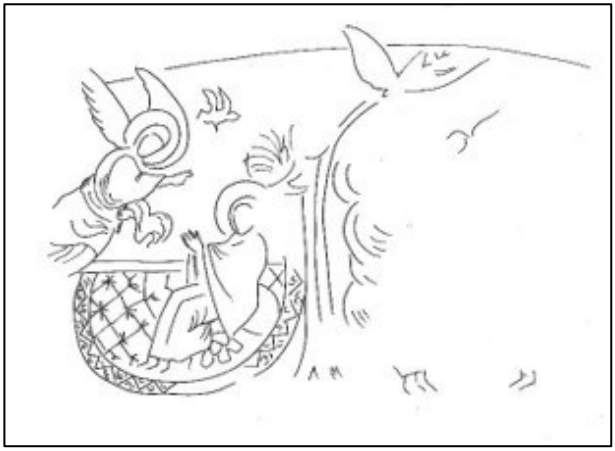

Şekil 3. Anna'ya Müjde.

Şekil 4. Üç Çobana Meleğin Görünmesi ile Müneccim Kralların Gelişi.

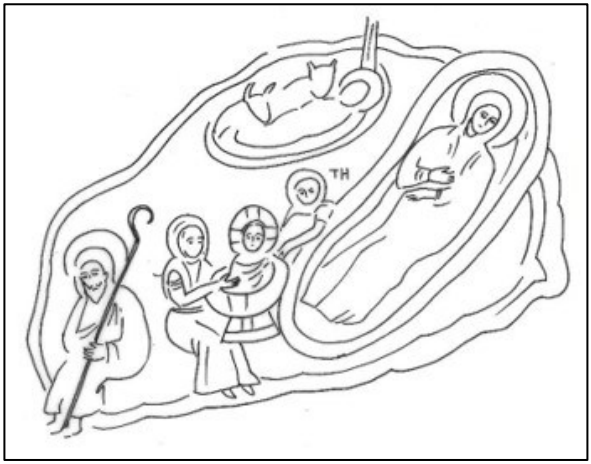

Şekil 5. İsa'nın Doğumu.

Şekil 6. Çarmıhta İsa.

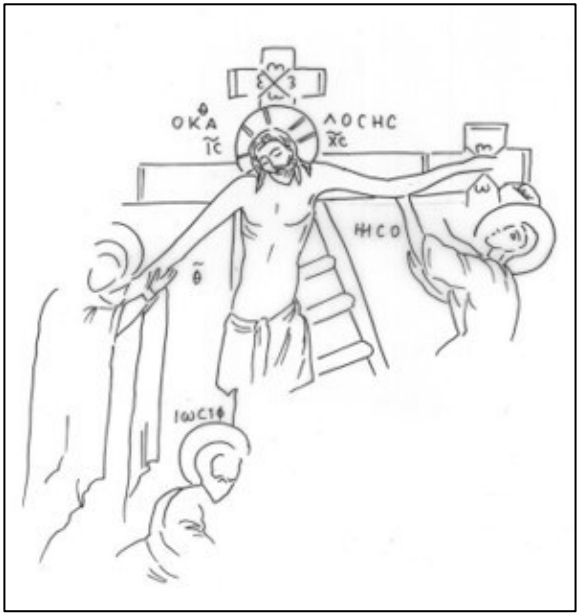

Şekil 7. Çarmıhtan İndiriliş.